

Зауважимо, що реалізація у єдності принципів наступності та фундаменталізації математичної підготовки майбутніх фахівців вимагає забезпечення тісного зв'язку між методикою навчання шкільного курсу математики і методикою навчання вищої математики.

Таким чином, зміст математичної підготовки майбутніх економістів характеризується професійною спрямованістю математичної освіти економістів та профілюванням математичних знань з необхідним забезпеченням цілісності та наступності у змісті навчання математики. Цього можна досягти лише за умови оптимального поєднання професійного і фундаментального компонентів математичної освіти.

До подальших напрямів дослідження відносимо вибір та обґрунтування загальнонаукових підходів до забезпечення наступності змісту математичної підготовки в економічних ліцеях та вищих навчальних закладах.

Література

1. Білянн Г. І. Методична система навчання математики в фінансово-економічних коледжах: автореф. дис. на здобуття наук. ступ канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання математики" / Г.І. Білянн. – К., 2006. – 20 с.
2. Гнезділова К. М. Формування готовності майбутнього вчителя математики до забезпечення наступності навчання у загальноосвітній школі і вищому навчальному закладі: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кіра Миколаївна Гнезділова. – Черкаси, 2006. – 243с.
3. Дахер Е. А. Система Mathematica в процессе математической подготовки специалистов экономического профиля : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Екатерина Анатольевна Дахер. – М., 2001. – 296 с.
4. Добрускин М. Е. Школа и вуз: преемственность или обособленность? / М. Е. Добрускин // Социологические исследования. – 2000. – №6. – С. 128–132.
5. Дутка Г.Я. Принцип фундаменталізації та його реалізація у математичній підготовці майбутніх економістів дис... докт. пед. наук: 13.00.04 / Ганна Яківна Дутка. – К., 2009. – 472 с.
6. Нешков К. И. Некоторые вопросы преемственности при обучении математике / К. И. Нешков // Преемственность в обучении математике. – М.: Просвещение, 1978. – С. 192–195.
7. Програми загальноосвітніх навчальних закладів, шкіл, ліцеїв та гімназій фізико-математичного, природничо-наукового, економічного та гуманітарного профілів. Математика. 1-5 кл. // Математика. – 1999. – № 29–32.
8. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі "школа – вищий заклад освіти": дис. ... канд.пед.наук: спец. 13.00.04 / Варвара Дмитрівна Стасюк. – О., 2003. – 280 с.
9. Тарасенкова Н. А. Теоретико-методичні основи використання знаково-символьних засобів у навчанні математики учнів основної школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступ докт. пед. наук: спец 13.00.02 "Теорія і методика навчання математики" / Н. А. Тарасенкова. – К., 2004. – 39 с. 329285
10. Ткач Ю.М. Методична система навчання математики в класах економічного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступ канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання математики" / Ю.М. Ткач. – Черкаси, 2009. – 21 с
11. Хрусталеv А.Ф. Математика в экономической подготовке специалистов / А.Ф. Хрусталеv, А.В. Скатков., А.Т. Чуб // Вестник высшей школы. – 1983. – №6. – С.18-20.
12. Хуснутдинов Р.Ш. Личностно ориентированное прикладное математическое образование специалистов экономического профиля. дис. ... докт. пед. наук 13.00.01/ Рашид Шайхевич Хуснутдинов. – Казань РАО, ИППО. – 2004. –364 с.
13. Шавальова Ольга Володимирівна. Реалізація компетентнісного підходу у математичній підготовці студентів медичних коледжів в умовах комп'ютеризації навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступ канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання математики" / О.В. Шавальова. – К., 2007. – 20с.

Аннотация. В статье определены основные направления последующей математической подготовки будущих экономистов в лицеях и высших учебных заведениях с опорой на принцип фундаментализации содержания образования. Выявлена значимость усвоения основ математических наук в общем и профессиональном развитии личности.

Ключевые слова: принцип следственности в учебе, математическая подготовка, будущие экономисты, содержание образования, принцип фундаментализации.

Summary. In the article basic directions of next mathematical preparation of future economists are certain in lycеums and higher educational establishments with support on principle of fundamentalization of maintenance of education. Meaningfulness of mastering of bases of mathematical sciences is eduсed in general and professional development of personality

Key words: principle following in studies, mathematical preparation, future economists, maintenance of education, principle of fundamentalization.

Надійшла до редколегії 21.07.2011 р.

УДК 371.4

Захарова Є. Ю.

ЗМІСТ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті представлено аналіз змісту громадянського виховання в американській школі. Розглянуто засади формального та неформального підходів до способів впровадження громадянського виховання в американській шкільній практиці.

Ключові слова: громадянське виховання, американська школа, шкільна практика.

На шляху становлення конституційної демократії в Україні, а також інтеграції нашої країни у світову спільноту, громадянське виховання постає нагальною потребою для українського суспільства.

Формування громадянина в Україні сьогодні детерміноване суспільними процесами, суперечність і складність яких полягають у тому, що наша країна стала на шлях одночасної побудови національної держави і громадянського суспільства [2, 24]. Розвинені країни Європи ці процеси започаткували значно раніше і продовжують удосконалювати їх сьогодні. У цьому контексті актуальним завданням вітчизняних науковців і педагогів-практиків є вивчення досвіду впровадження громадянського виховання у високорозвинених країнах світу, зокрема у Сполучених Штатах Америки, країні, в якій громадянське виховання займає пріоритетну позицію у шкільництві.

Слід відзначити, що проблеми громадянського виховання в теорії та практиці розвитку системи освіти США висвітлені у працях таких американських науковців: Ч. Бюхмюллер, С. Верба, М. Йатес, Дж. Йоунісс, Ч. Квіглі, К. Кірби, К. Льюїс, М.Бренсон, І. Біті, В. Бредлі, Т. Лікона, Ч. Моуффе, Р. Ніємі, Дж. Патрик, Р. Путнам, С. Стоцкі, К. Фланаган, Л. Шеррод та ін. Проте, комплексне дослідження запропонованої нами теми ще не знайшло повного відображення у працях вітчизняних дослідників. Відтак, мета цієї статті полягає у визначенні змісту громадянського виховання в американській школі.

Одним із прикладів досягнень суспільного розвитку в США є той факт, що засновники американської держави добре усвідомлювали роль школи та морального виховання в становленні демократичної держави. Т. Джефферсон, який склав план розвитку системи освіти, вважав, що він таким чином допоможе громадянам своєї країни усвідомити свою моральну відповідальність, яка необхідна для власної безпеки та порядку в державі [1, 56].

У межах американської педагогічної традиції, значна кількість соціальних інститутів (сім'я, релігійні об'єднання, засоби масової інформації, школа та ін.) здійснює активний вплив на формування в учнів та підростаючої молоді громадських знань, навичок та рис характеру, необхідних для гідного виконання своїх громадських обов'язків. Однак, так історично склалось, що особлива роль у процесі розвитку «суспільної дієздатності» американських учнів відводиться саме школі, в якій велика увага приділяється формуванню привабливого образу суспільства та держави, вихованню позитивного ставлення до його ідеалів та цінностей. Саме у шкільних закладах, учні вчаться співіснувати один з одним [7, 332]. Проте, успішність цього процесу залежить від органічного поєднання засобів навчання та виховання в шкільній практиці.

Хоча, сучасні психолого-педагогічні погляди на суть навчання і виховання ґрунтуються на тому, що навчання є процесом формування свідомості, а виховання апелює, головним чином, до підсвідомості. Тобто, суть навчання полягає в передачі і засвоєнні певних знань (у тому числі світоглядних, морально-правових, естетичних та ін.), а виховання – у формуванні ставлення, соціально-ціннісної поведінки, позитивних людських якостей. Однак ми дотримуємось тієї точки зору, що ні навчання, ні виховання, будучи складовими діалектичної єдності, не існують в абсолютно чистому вигляді. У навчанні завжди є якась частка виховання, а у вихованні – навчання. Доцільність цього твердження постає особливо актуальним в парадигмі системи громадянського виховання США, в якій велика увага приділяється не лише розвитку громадянських навичок та здібностей, але й опануванню громадянських знань [2, 25]. Адже основна мета громадянського виховання є формування освіченого, дієвого та відповідального громадянина.

Безпосередній аналіз навчально-виховного процесу американської школи свідчить про те, що зміст громадянського виховання включає формальний та неформальний аспекти, які мають місце впродовж усього терміну навчання учнів у шкільній установі.

Формальний аспект громадянського виховання в американській школі найкраще характеризується за допомогою поняття виховуючого навчання, що передбачає організацію процесу навчання, при якому забезпечується органічний взаємозв'язок між набуттям учнями знань, умінь і навичок, засвоєнням досвіду творчої діяльності й формуванням емоційно-ціннісного ставлення до світу, один до одного, до навчального матеріалу. Термін "виховуюче навчання" запроваджено в педагогіку Й. Ф. Гербартом, який вважав навчання основним засобом виховання.

Одним з ефективних шляхів реалізації цього підходу є введення спеціальних шкільних предметів і наповнення відповідним змістом інших шкільних дисциплін. До таких навчальних курсів належать: «Основи громадянськості та управління», «Відносини між країнами» «Соціальні проблеми» та ін.. Серед найвідоміших навчальних посібників, розроблених американськими методистами в цій галузі, необхідно відмітити «Закон та американське суспільство» (для 9-11 класів), «Видатні процеси Верховного суду» (для 7-8 класів), «Найважливіші статті Конституції» (для 11 класу). Крім того, постійно друкуються тематичні серії, які складаються з декількох підручників: «Закон та місто», «Землевласник та орендатор», «Закон та споживач», «Бідність та процвітання», «Злочин та правосуддя» та ін.

Кожен американець залучається в суспільні процеси з раннього дитинства. Тому і громадянське виховання починається у ранньому віці. Почуття ж суспільної відповідальності формується трохи

пізніше – на другому ступені шкільного навчання. На всіх етапах формування суспільних якостей, викладачі піклуються про відповідність знань, які надаються учням, їх віковим особливостям. Вже на першому ступені навчання в школі діти опановують такі поняття, як «конституція», «влада», «авторитет», «закон», «відповідальність», «уряд» та ін. На другому та третьому етапах громадські знання розвиваються та закріплюються, виховуються переконання, формуються громадянські якості, вихованці більш активно залучаються до реальних суспільних процесів [4, 28].

Програма виховуючого навчання основам громадянськості та управління забезпечує формування свідомого розуміння сутності суспільного життя, політики та уряду, а також ознайомлює студентів із конституціями США та штату, в якому вони проживають. Безпосереднє вивчення цих фундаментальних документів є надзвичайно важливим, оскільки вони постають критеріями для оцінки доцільності тих чи інших урядових дій.

У межах формальної частини навчання американські учні розглядають особливості політичного устрою не тільки власної держави, але й інших країн. Цей матеріал допомагає учням зрозуміти механізм зв'язку якості життя, стану безпеки та екоміки у власній державі та інших сусідніх країнах.

Згідно з Декларацією Незалежності, яку вважають розширеною преамбулою до Конституції Сполучених Штатів Америки, уряд країни зобов'язаний забезпечувати дотримання конституційних прав громадян. Тому основне завдання шкільного курсу «Основи громадянства» полягає у роз'ясненні учням основних прав та обов'язків громадян у парадигмі конституційної демократії. З огляду на загальноприйнятую класифікацію, в шкільному курсі розглядаються такі категорії вищезгаданих прав:

- особисті права, такі як свобода думки, волевиявлення, вибору місця проживання і вільного пересування;
- політичні права, такі як свобода слова та друку, а також право голосу та балатування на державні посади;
- економічні права, такі як право на придбання, використання та передачу власності; право вибору та зміни місця роботи; право на заснування приватного підприємства та отримання авторських прав.

Важко переоцінити доцільність ретельного розгляду зазначених вище громадянських аспектів під час навчання в американській школі, оскільки учні мають усвідомлювати, що деякі права можуть суперечити одне одному. Таким чином, постає необхідність побудови у підростаючих громадян надійного фундаменту громадянських знань для подальшого прийняття обґрунтованих рішень щодо правильного застосування конституційних прав.

Крім того, у навчально-виховному процесі американської школи велике значення приділяється формуванню не тільки досконалого знання громадянських прав, але й громадянських обов'язків. Відтак, С. Паркер зазначає, що відмінне виконання громадянами своїх обов'язків здатне забезпечити дотримання принципів самоорганізації та свободи у демократичному суспільстві [8, 97]. Ці зобов'язання можна поділити таким чином:

– особисті обов'язки, які передбачають турботу про себе та свою сім'ю, виховання та навчання своїх дітей, а також взяття на себе відповідальності за наслідки своїх дій, дотримання моральних принципів з урахуванням прав та інтересів інших громадян;

– громадянські обов'язки, такі як дотримання закону, освіченість у громадянських питаннях, сплата податків, голосування, участь у судових процесах в якості присяжних.

Шкільний курс «Основи громадянськості та управління» пояснює той факт, що у демократичному суспільстві права не можуть існувати без обов'язків. Обов'язки виступають другою половиною «демократичного рівняння». Почуття особистої відповідальності та громадянського обов'язку є тією суспільною основою, на якій базуються поняття права та свободи [3, 17].

Однак успішність процесу прищеплення учням громадянських цінностей залежить не тільки від формального аспекту, а саме виховуючого навчання. Значна увага приділяється і позакласному виховному плану, який передбачає активну учнівську участь у суспільному житті. Наукові дослідження постійно констатують позитивний ефект від залучення учнів до позакласної громадської діяльності. Ці студенти є більш вмотивовані у навчанні та впевнені у собі, проявляють добре виражені лідерські здібності [5, 18]. Так, результати новітнього американського національного дослідження, присвяченого здоров'ю підлітків та молоді (2009), засвідчують, що тісний зв'язок молоді зі школою є допоміжним фактором захисту підростаючого покоління від ризикованих зовнішніх впливів.

За статистичними даними, американський уряд постійно заохочує та розширює можливості для реалізації позакласної громадської діяльності. Деякі заходи навіть набули регіонального та національного статусу, такі як, наприклад, пробні вибори, інсценовані судові процеси, День Історії. Найбільшого поширення та популярності здобули такі національні громадські проекти, як «We, the People...», «Project Citizen» та «The Citizen and the Constitution», які були розроблені та запроваджені Національним Центром

Громадського Виховання США. На сьогодні, вже більше 26 мільйонів американських студентів взяло в них участь [8, 25].

У рамках проектів «We the People..» та «The Citizen and the Constitution» студенти залучаються до інсценованих законодавчих слухань з конституційних питань. Програма «Project Citizen» навчає студентів середньої школи, як визначати, досліджувати та вирішувати питання місцевого рівня, а також відкриває можливості для запровадження їх новітніх ідей та пропозицій на державному рівні. Вищезгадані проекти не тільки допомагають студентам знаходитись у безпосередньому контакті з урядом та органами державної влади, але і знайшли своє відображення в інших, вкрай позитивних наслідках.

Так, у 1995 році професором Річардом Броді зі Стенфордського університету було проведено дослідження із залученням близько 1350 учнів старших класів. Його мета полягала у визначенні ступеня та механізму впливу шкільного плану з громадянського виховання, в цілому, та програми «We, the People...», зокрема, на формування політичних поглядів студентів. Особлива увага приверталась поняттю «політична толерантність», яке передбачає повагу до прав та свобод всіх громадян у суспільстві, навіть тих, чії погляди є протилежними. За даними дослідження, учні, які активно задіяні у вищезгаданій програмі, проявляють вищий рівень «толерантності». А найкращі результати у прояву цих якостей показали студенти, які брали участь в інсценованих слуханнях Конгресу [6, 83].

Аналізуючи неформальний або позакласний аспект громадянського виховання підростаючого покоління у США, не можна не згадати про такий характерний для американського суспільства вид виховної діяльності, як волонтерство. Так як цей термін є досить новим у парадигмі вітчизняної виховної системи, вважаємо за потрібне пояснити його значення.

У загальному розумінні волонтерство – це той внесок, який робиться фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, для добробуту і процвітання спільнот та суспільства в цілому. Волонтерський рух також є основою діяльності недержавних та громадських організацій, професіональних організацій та профспілок. Термін "волонтер" в перекладі з англійської мови означає "доброволець". Іншими словами, волонтер – це людина, яка добровільно, не переслідуючи корисливих цілей, займається діяльністю на користь суспільства, не отримуючи за це грошової винагороди. Основними критеріями волонтерської діяльності є:

1. Суспільна користь як результат та мета діяльності.

Волонтери можуть допомагати як друзям, знайомим, сусідам, так і всьому суспільству. Лише допомога найближчим родичам не вважається волонтерською діяльністю. Таке широке розуміння цього поняття дає можливість розглядати взаємну допомогу та участь у діяльності політичних партій чи виборчій кампанії як форми волонтерської діяльності, такі ж важливі, як і надання соціальних послуг.

3. Добровільний характер діяльності.

Власна воля людини є основою волонтерської діяльності. Цей критерій допомагає відрізнити справжню добровільну волонтерську діяльність від ситуації, коли певні дії були зроблені внаслідок тиску визначених зовнішніх обставин на індивіда.

4. Відсутність оплати за працю.

Якщо грошова виплата, яку люди отримують за роботу, дорівнює чи перевищує ринкову вартість цієї роботи, така діяльність не може вважатися волонтерською. Однак людина не повинна нести витрат, пов'язаних з цією діяльністю [5, 58].

З огляду на вищесказане, ми вважаємо незаперечним твердження, яке має місце у Міжнародній Декларації про Волонтерську Діяльність (затвердженою радою директорів Міжнародної Асоціації Волонтерських Зусиль) про те, що волонтерство є основою побудови та розвитку громадянського суспільства, оскільки воно втілює в собі найшляхетніші прагнення людства, а саме прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей [4, 13].

Останні дослідження Департаменту Освіти США (2000) щодо рівня активності школярів 6-12 класів у волонтерській діяльності показали, що половина із загальної кількості опитаних студентів (а саме – 8 000 студентів) залучена у ту чи іншу добровільну акцію допомоги. Найбільш активними виявились студенти старших класів, а також переважна кількість учнів (86 %), які навчаються у школах, що якимось чином, заохочують або, навіть, включають в офіційний навчально-виховний план певні категорії волонтерської діяльності [8, 33].

Аналіз матеріалів дозволив виявити основні напрями роботи добровільних помічників серед американських школярів старших класів:

1. Соціально-реабілітаційна робота, попередження та подолання негативних явищ у молодіжному середовищі.

У цьому напрямку волонтерами проводяться різноманітні бесіди, диспути, лекції на різну тематику, організуються вечори, концерти “За здоровий спосіб життя”, проводяться рольові та творчі ігри з

молоддю та з “дітьми вулиці”. Розповсюджуються інформаційні листівки, буклети про негативний вплив на організм вживання алкоголю, тютюну, наркотичних речовин. Тут застосовуються як групові форми роботи, так і індивідуальні.

2. Соціальна опіка і захист найменш захищених категорій дітей та молоді.

У контексті цього напрямку, учні за допомогою дорослих наставників організують концерти, конкурси, змагання, ярмарки, створюють різноманітні клуби за інтересами, проводять благодійні акції, вечори. Все це робиться для того, щоб такі категорії дітей та молоді відчули себе потрібними в суспільстві.

3. Соціальний супровід молоді, допомога її інтеграції у суспільство.

4. Допомога у прибиранні парків, доріг та мікрорайонів; будівлі будинків для малозабезпечених людей.

На думку Д. Оукс, волонтерство не слід сприймати тільки як позакласну форму громадянського виховання. За умови правильно розробленої методології, цей вид діяльності можна сміливо інтегрувати у навчально-виховний план школи. Безсумнівно, волонтерство не може замінити офіційне навчання основам громадянськості та управління, проте в змозі значно покращити процес оволодіння матеріалом [7, 24]. Як зазначає Д. Бенкс, студенти мають бути більш задіяні до «практичного навчання», під час якого вони здатні самостійно перевірити доцільність понять та істин, з якими вони знайомляться протягом класних занять, безпосередньо на практиці, або, іншими словами, у реальному політичному чи суспільному контексті [4, 255].

Отже, громадянськість у Сполучених Штатах є головною цінністю, яку виховують протягом всього життя. Особлива роль у реалізації цієї місії відводиться школі, перед якою постає завдання озброїти учнів знаннями, уміннями і навичками, які сприятимуть формуванню громадянської самосвідомості та соціальної активності особистості. Таким чином, зміст громадянського виховання учнівської молоді у США, будучи яскравим прикладом діалектичної єдності навчання та виховання, характеризується двома основними аспектами, а саме – формальним та неформальним. Формальний підхід до громадянського виховання представлений у вигляді навчальних курсів «Основи громадянськості та управління», «Відносини між країнами» «Соціальні проблеми» та ін. Неформальний аспект слід розглядати в межах позакласного виховного плану, який, як правило, присутній у кожній американській школі. Його основна мета полягає у залученні учнів в суспільне життя їхньої країни. На нашу думку, подальше дослідження засад громадянського виховання в американській школі дасть змогу знайти нові шляхи оптимізації громадянського виховання в нашій країні.

Література

1. Джурицкий А.Н. Зарубежная педагогика: учеб. пособие для студентов вузов. – М.: Гардарики, 2008. – 383с.
2. Кошолоп О. Ф. Громадянське виховання учнівської молоді в США / О.Ф. Кошолоп // Шлях освіти. – 2004. – №2. – С. 24–27.
3. Льюис Э. Многообразие в американской системе образования / Энн К. Льюис // США: Общество и ценности. Электронный журнал Информационного Агентства Соединенных Штатов. – 2010. – Т.5, № 2. – С. 15-21.
4. Banks J. A. Diversity and citizenship education : global perspectives. – San Francisco: Jossey-Bass, 2007. – 528 p.
5. Bradley W. Civic Education and Culture. – Intercollegiate Studies Institute, 2005. – 340 p.
6. Goals 2000: Educate America Act. – Washington D.C.: U.S. Department of Education, Printing Office, 1996. – 132 p.
7. Oakes J. Becoming good American schools : the struggle for civic virtue in education reform / J. Oakes, K. Quartz, S. Ryan, M. Lipton. – San Francisco : Jossey-Bass, 1999. – 432 p.
8. Parker C. Teaching democracy: unity and diversity in public life. – New York : Teachers College Press, 2003. – 191 p.
9. Patrick J.J. The civic mission of schools: Key ideas in a research-based report on civic education in the USA / J.J. Patrick // Teacher Librarian. – December, 2004. – Vol. 32, № 2. – P. 26-28.

Аннотация. В статье представлен анализ содержания гражданского воспитания в американской школе. Рассмотрены принципы формального и неформального подходов к способам внедрения гражданского воспитания в американской школьной практике.

Ключевые слова: гражданское воспитание, американская школа, школьная практика.

Summary. In the article the analysis of maintenance of civil education is presented at American school. Principles are considered formal and informal going near the methods of introduction of civil education in American school practice.

Key words: civil education, American school, school practice.

Надійшла до редколегії 06.07.2011 р.

УДК 376

Зобенько Н. А., Демиденко Т. М.

АНАЛІЗ СТИЛІВ КЕРІВНИЦТВА В УПРАВЛІННІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ

Анотація. У статті проаналізовано структуру та зміст основних стилів керівництва в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами; обґрунтовано вплив різних об'єктивних та суб'єктивних факторів на формування стилю керівництва.